

STUDIJE

PROBLEM KATEHIZACIJE MLADIH U NAŠIM UVJETIMA

Marko Pranjic

1) UVOD

Svim područjima naše katehetske djelatnosti ne pristupa se jednako ozbiljno i jednako intenzivno. Jednima se posvećuje puno više vremena, više prostora i više osoblja, dok su druga, pod ovim ili onim vidom znatno prikraćena. I sama naša katehetska *praksa* učinila je da je takvo stanje pomalo dobilo pravo građanstva. Naime, sasvim je normalno da se za sakramentalnu katehezu treba naći koliko-toliko vremena, kakve takve ljude i barem nekakve katekizme odnosno katehetske priručnike, dok se pak za katehiziranje izvan sakramentalnog dometa ima znatno manje sluha, manje adekvatnih prostora i manje kvalificiranih osoba. Jedno od takvih područja naše katehetske djelatnosti svakako je ono koje se odnosi na srednjoškolsku i radničku omladinu.¹

POHOD VJERONAUKA U KRIZI

Da su naše vjeronaučne skupine srednjoškolača i radničke omladine brojčano dosta skromne postoje zato i razlozi koji su višestruki:

1) Dubinska potreba mladih za *samostalnošću*² koja se očituje kao čežnja za izvornošću, s jedne strane, a s druge, kao neželja da se i uz koga bude previše vezanim, teško je uklopiti u naš stil katehiziranja koji je dobrim dijelom pri-

lagoden dječjem uzrastu. Istini za volju, djeca i mladi imaju nešto zajedničkoga, ali i onoga što ih dijeli, što ih čini različitima jednih od drugih. Dok dijete osjeća potrebu za blizinom, voditeljem, poticateljem, dotle mlada osoba tu istu stvar barem djelomično doživljava kao smetnju te postavlja u pitanje autoritet vođe što se nužno odražava na katehezu.

2) Iz ovakvog nutarnjeg stava proistječe i

¹ Pod tim vidom ne posjedujemo nikakve statističke podatke; ne postoje drugi oblici istraživanja i sondiranja terena. Samo jedan od naših katehetskih skupova (X. KLJŠ od 24–29. kolovoza 1981.) kojih je bilo preko 30 bavio se isključivo ovom problematikom. Na području izdavačke djelatnosti, Katehetski salezijanski centar nastoji pokriti taj nedostatak nizom svojih knjižica „Problemi mladih“ koji sadrže metodički obrađene katehetske jedinice za taj uzrast. Katehetski centar Nadbiskupije zagrebačke već godinama organizira tjedne susrete za srednjoškolske vjeroučitelje na kojima se pripremaju konkretne kateheze. Šteta je što se nije nitko našao da taj cjelokupni materijal priredi za tisak. Ipak se na ovome području nešto učinilo. Naime Katehetski centar Nadbiskupije zagrebačke i Glas koncila izdali su jedan dio dotičnih kateheza u knjizi „Bog Otac i Isus Krist“, Zagreb 1987.

² Usp. TONELLI R., „Pastorale giovanile. Dire la fede in Gesu' Cristo nella vita quotidiana“, Rim, LAS, 1982; SCHILLING J., „Kirchliche Jugendarbeit in der Gemeinde“, München 1979.

njihova *kritičnost*³ prema svemu postojećem što se sa strane naših vjeroučitelja više doživljava kao *negativum* jer ga se prihvaća kao nekritičko osporavanje svega, agresija na autoritet i osobu, preziranje ustaljenog a manje kao nutarnji potencijal koji bi mogao biti snaga obnove, kreativnosti, pluralizma, stvaranje prostora za svakog pojedinca unutar njegove izvornosti. Neprihvatanje kritičnosti vodi ka konfliktualnosti unutar koje prividno pobjeđuje onaj koji ima vlast.

3) *Monološki*⁴ pristup problemima mladih frustrira i vjeroučitelje i vjeroučenike. Prvi osjećaju da na taj način ne dosižu svoje naslovnike dok su drugi uvjerenja da su manipulirani, odnosno da se ne sagledava ozbiljno njihove životne upite, nego se pokušava promicati, podcijenu neučinkovitosti, nešto za što se s druge strane nema sluha. Takav stav vjeroučitelja frustrira vjeroučitelje koji uočavaju da indoktriniraju, ali teško mogu drukčije jer drukčijem nisu naučeni, drukčije nisu pokušali pa vjerovatno u drukčijem nisu niti podržavani. Tek pojedinci uspijevaju, uz veliko zalaganje, nadići ovu barijeru.

4) Pređašnja karakteristika naše katehetske ponude mladima ima svoju osnovu u slabom *poznavanju*⁵ omladinskog i radničkog svijeta: okolnosti u kojima oni djeluju, njihov psihofizički razvoj, subkulturu koju stvaraju, različite oblike siromaštva što ga žive: *materijalno* (mala mogućnost zapošljavanja), *afektivno* (nedostatak topline u obitelji), *kulturno* (otuđeni od jedne a ne privoljeni za drugu), *vjersko* (prozivke, obezvređivanja), *odgojno* (niti škola niti obitelj), *profesionalno* (nemogućnost da se živi od vlastite zarade), *društveno* (žigosanje i limitiranje područja djelovanja) pa i *eklezijalno* (mali prostor za afirmaciju). Takvo nepoznavanje vjeroučenika čini vjeroučiteljevu ponudu nedostatno utemeljenom i kao takvu neprihvatljivom za konkretnu situaciju što se najčešće očituje kroz naglo osipanje polaznika vjerske pouke.

5) Manjak *kreativnosti*⁶ u katehetskoj ponudi kao nedostatak invencije pod vidom metoda, sadržaja, ciljeva, modela, planova, programa, didaktičkih pomagala, mjesta i sl. prisiljava mlade da se okrenu tamo gdje ona postoji u

izobilju. Beskorisno se pozivati na nadnaravne vrijednosti, na nešto što nadilazi zadovoljavanje konkretnih potreba ako naslovnici za tim ne gledaju ili ako *u njima* za tim nije stvorena žed. Jadikovke i prijetnje još manje pomažu u ovačkoj situaciji. Mogu biti samo ismijane kao tuđa nemoć i beskorisno zalaganje.

6) Nedostatak *sakramentalne*⁷ kateheze koja bi bila mostom između potvrde i ženidbe isto je jedan od razloga da vjeroučenici smatraju kako je to vrijeme *predaha* s obzirom na vjersku pouku. Neki vjeroučitelji priskaču tome na taj način da pomiču vrijeme podijeljivanja sakramenta potvrde. Drugi pak, bojeći se da polaznici neće i prije okrenuti leđa katehetskoj dvorani, smatraju da je bolje što prije podijeliti dotični sakrament a sve drugo pripuštaju „milošći Božjoj“. Svakako, ako se naše katehiziranje obavlja prvenstveno zato da se podijele određeni sakramenti, onda odlazak nakon primanja ne bi trebao čuditi. Da se promijeni ova praksa, morat će se promijeniti koncepcija katehiziranja. Primanje sakramenata tek je jedan od ciljeva katehizacije inače će nedostatak takve „obveze“ i stvarno postati razlogom ne sa-

³ Usp. BUCCIARELLI C., „Realtà giovanile e catechesi“, 2. sv., Leumann-Torino, LDC, 1973–1975; FACOLTA TEOLOGICA DELL'ITALIA SETTENTRIONALE, „Condizione giovanile e annuncio della fede“, Brescia, La Scuola, 1979.

⁴ Usp. HARRIS M., „Portrait of Youth Ministry“, New York 1981; PIVETEAU D., „Aprire i giovani alla fede“, Leumann-Torino, LDC, 1979.

⁵ Usp. MARTINELLI R., „Rinnovamento psicopedagogico della pastorale giovanile. Ricerche e orientamenti“, Rim, PUL, 1977; CONSEJO EPISCOPAL LATINOAMERICANO, „Elementos para un directorio de pastoral juvenil organica“, Bogota, 1982.

⁶ Usp. BUCCIARELLI C., „Creatività fede religiosa: dialogo possibile?“, u: Orientamenti pedagogici 24(1977)787–816.

⁷ Sve veća tendencija u praksi da se sakrament potvrde podjeljuje što ranije kako vjeroučenici ne bi ostali bez njega zbog krize religiozne prakse koja nastupa u mladosti, jest zapravo dvosjekli mač. S jedne strane spašava se podjeljivanje ali se s druge strane otvaraju vrata odilaženju. Naime, razdoblje koje postoji između podjeljivanja sakramenta krizme i ženidbe nekada je i preko 15 godina. Za taj raspon trebalo bi organizirati adekvatnu katehetsku pouku ukoliko se želi katehiziranje organizirati isključivo na bazi pripreme za sakramente.

mo predaha nego i definitivnog zaborava onoga što se naučilo i onoga što se prakticalo.

7) Nepostojanje *funkcija*⁸ u Crkvi koje bi se obnašalo nakon različitih faza kršćanske formacije zasigurno čini katehezu manje učinkovitom. O tome više nešto kasnije.

8) Nedovoljno iskristalizirana praksa četiriju *služba*⁹ u Crkvi (kerygma, diaconia, liturgia, coenonia), ostavlja konfuznim mjesto i ulogu laika u promicanju kraljevstva Božjega u svijetu. Naime, našim mladim ljudima nije uopće jasno to što bi oni trebali činiti kao živi članovi Crkve, što je specifično njihovu laičkom pozivu, u čemu se sastoji njihov glavni obol? Malo je njih koji se uopće smatraju Crkvom. Naprotiv, puno je onih koji Crkvu isključivo gledaju kroz prizmu ministerijalnog svećeništva pa u njoj nekako niti ne vide svoje mjesto. Doživljavaju se stvarno kao „stado“.

9) Neizdiferenciranost katehetskog *programa*¹⁰ stvara kod naših mladih problem vječnog ponavljanja jedne te iste građe. U tome ne igra malu ulogu i površno pripremanje katehetskog jedinica sa strane samih vjeroučitelja. Neki se previše pouzdavaju u svoju elokventnost, drugi u didaktička pomagala, treći u trenutačno nadahnuće, četvrti u katehetski priručnik i tome sl. Katehetski čin je preozbiljna stvar da bi mu se pristupalo na taj način.

10) Nepostojanje cjelovito razrađenog katehetskog *plana*¹¹ za sve uzraste na razini mjesne pa i sveopće Crkve, rađa kod vjeroučitelja osjećaj pripuštenosti samima sebi i vlastitim kreacijama. Taj plan bi trebao sadržavati ciljeve, sadržaje (moral, dogma, Pismo, tradicija, povijest, konkretna ljudska situacija, liturgija i sl.), upućivati na različitost metoda i modela, držati pred očima najširi spektar karakteristika samih naslovnika, ambijent u kojem se odvija katehetski proces, naznaku nekih didaktičkih pomagala, adekvatnost katehetskog jezika i tome slično. Naši su vjeroučitelji ove životne dobi već pomalo navikli raditi bez izravnih direktiva Biskupske konferencije. Ima to, istini za volju, i svojih prednosti, recimo to da čovjek nije striktno vezan na određeno prosljede i da

se ne mora opterećivati programom. Međutim, to isto stanje, uz sve ovo ima i svojih nedostataka. Vjeroučitelj ne osjeća previše potrebu katehiziranja određenog uzrasta iako svi katehetski dokumenti opće Crkve inzistiraju na tome pa i naše *Radosno naviještanje evanđelja i odgoj u vjeri*, ili će pak tu djelatnost smatrati stvari njegove dobre volje. Ovakav pristup može dovesti do teškog razilaženja vjeroučitelja, što je uostalom evidentno u našoj katehizaciji. Postoje dekanati, usudio bih se čak reći, cijele biskupije u kojima nema sustavne vjerske pouke srednjoškolaca i radničke omladine.

⁸ Ovaj će se razlog u kasnijem tekstu detaljnije razrađivati. Usp. GROM B., „Metodi per l'insegnamento della religione, la pastorale giovanile e la formazione degli adulti“, Leumann-Torino, LDC, 1981; MILANESI G., „Oggi credono così“, 2. sv. Leumann-Torino, LDC, 1982.

⁹ ALBERICH E., „Kateheza i crkvena praksa“, Zagreb, KSC, 1986; TRENTI Z., „Giovani e proposta cristiana“, Leumann-Torino, LDC, 1985; AMATO A.—ZEVINI G. (izd.), „Annunciare Cristo ai giovani“, Rim, LAS, 1980.

¹⁰ Jedan od problema naše katehizacije jest i promjena vjeroučitelja. Budući da postoje različiti afiniteti kod kateheta, služe se i različitim priručnicima. Međutim, ono što često nedostaje jest vođenje evidencije o pređenom gradivu tako da nasljednik, bez obzira na katehetski priručnik, nudi vjeroučenicima ono što je prethodnik već davno prošao. Zato bi bilo neobično važno u našu katehetsku praksu uvesti jednu vrstu „katehetskog dnevnika“ iz kojih bi se na brzinu moglo vidjeti što je pređeno a što još ostaje za obraditi.

¹¹ Jedna od najboljih točaka po sustavnost naše katehizacije svakako je nedostatak opće prihvaćenog i detaljno razrađenog katehetskog kurikuluma. O tome se već godinama raspravlja, godinama se na to žali, a konkretnih odluka još uvijek nema. Postoji u pozadini osjećaj da se ne bi željelo zamjeriti niti jednoj izdavačkoj kući, ni jednom piscu katehetskog priručnika. Međutim, izgleda da ipak ove stvari ne isključuju jedna drugu kako to izgleda na prvi pogled. Opće prihvaćeni katehetski plan ne znači u isto vrijeme jednoličnost. I dalje bi se vjeroučiteljima ostavila mogućnost izbora katehetskog priručnika, ali bi točno znali što moraju proći a što ne sadrži njihov priručnik. Osim toga izbjegla bi se i određena samovolja ispitivača vjeronauka pri pojedinim vizitacijama. Naime, i sam ispitivač ne bi sam odlučivao što je bitno a što sporedno jer bi iznaci njega bio općeprihvaćeni program kojega bi on morao onda dobro poznavati i na što bi se vjeroučitelj mogao u pojedinim situacijama pozivati.

11) *Sociološka neispitanost*¹² stvarnog katehetskog stanja ovog uzrasta otežava kreiranje adekvatne alternative ovoj već dobrim dijelom ustaljenoj praksi. Ne treba se umišljati da bismo sa sociološkim podacima riješiti problem, ali bismo sigurno imali dosta pouzdanu osnovu od koje bi trebala krenuti naša katehetska razmišljanja. Zasigurno bi bilo od velike koristi da se ispita zbog čega vjeroučenici napuštaju katehetske dvorane nakon prve pričesti odnosno potvrde. Je li to pitanje vjeroučitelja, sadržaja, metoda, prostora, programa, zasićenosti, neadekvatnosti, „neekonomičnosti“, laksnosti roditelja, nepoistovjećenosti s katoličkom etikom, uvjerljivije alternativne ponude sa strane i sl. Isto bi tako bilo zanimljivo saznati zbog čega neki vjeroučenici, unatoč svega gore spomenutog i same „kapitulacije“ vlastitih kolega nastavljaju sa sustavnim odgojem u vjeri. Je li to roditeljska prisila, vlastito uvjerenje, potreba za produbljivanjem vjerske kulture...?

12) Naš *katehetski govor*¹³ kod mnogih također nije mala zapreka za rezignaciju. On je ostao negdje daleko i negdje po strani: škrt, neshvatljiv, nadiđen, bez duše. Njegovi su simboli postali tako tuđi da ih je potrebno stalno tumačiti i interpretirati pa da budu koliko-toliko shvaćeni. Ništa bolja situacija, ako ne još gora, nije niti s liturgijskim obredima, slavljenja. Ono što bi po nauci Sabora trebalo biti „culmen et fons“, nije zapravo niti jedno niti drugo. Liturgijska ili bolje rečeno, paraliturgijska slavljenja mladih dobrim dijelom događaju se izvan sakralnih prostora.^{13a}

13 Kad se već govori o našim srednjoškolicima i radničkoj omladini ne treba gubiti iz vida niti *religiozni kontakt*¹⁴ unutar kojeg oni žive: pluralizam religioznih svjetonazora od onih kršćanskih s različitim konotacijama do ateističko-ispovjedničkih s ništa manjim nijanširanjem. Obligatna vjernička praksa unutar različitih vjeroispovijesti utječe na naše vjeroučenike. Nije naime svejedno da li pripadnici vjerskih skupina imaju obligacija s obzirom na svoju vjerničku praksu. Kod mnogih naših mladih ideal je svesti je na minimum odnosno na povremenost navodeći kao razlog: „Kako oni mogu tako a isto su kršćani?“, „Kako oni smiju premda vjeruju u jednoga Boga?“

14) Jedan od problema naše katehizacije ovog uzrasta svakako je i veoma mali interes za čisto *društvenu*¹⁵ problematiku: pitanje angažiranja unutar postojećeg društva, poistovjećenje s vrednotama što ih društvo propagira, pristajanje uz politički sustav, problem zapošljavanja, zarade, rješavanja stambenih problema, organiziranje međusobne karitativne pomoći i sl. izgleda da zaprema sasvim mali dio naše vjeronaučne prakse, ako uopće i postoji unutar nje, premda su ovo životni problemi naših vjeroučenika. Ono što nije egzistencijalno klerički

12 Nema nikakve evidencije o tome kolika je ta skupina ljudi, tko bi se njom trebao baviti, kakve joj sadržaje nuditi, koje metode primjeniti. Postojeće brojke koje stižu u ordinarijate dosta su nepouzdana. Obično ih se uveličava. Sa strane pak ordinarijata stvari nekako ostaju na pobožnim preporukama. Za stvaranje pouzdanog statističkog pregleda sigurno bi trebala određena financijska moć, trebali bi kompetentni ljudi koji bi to mogli stručno provesti. Na osnovu toga katehetačari bi sigurno mogli stvoriti određene priručnike za ovaj uzrast.

13 Usp. BAGOT J.P., „Quale linguaggio per la catechesi?“, u: Catechesi 46(1977)13,27–42); „Sulla crisi del linguaggio religioso“, u: Concilium 9 (1975) br. 5; MORAN G., „Two Languages for Religious Education“, u: The Living Light 14(1977) 15–17; PLANZUELA A., „Algunas consideraciones sobre el lenguaje catequético“, u: Actualidad Catequética 22(1981) 104, 51–64.

13a Usp. FLORISTAN C., „La liturgia, luogo dell'educazione della fede“, u: Concilium 20(1984)4, 648–661; LOMBARDI R., „Catechesi e liturgia nella riflessione pastorale italiana del periodo postconciliare“, Brescia, Morcelliana 1982; ALBERICH E., „Liturgia e catechesi. La sintesi del mistero cristiano offerta della liturgia“, u: Orientamenti pedagogici 13(1966)691–713; TRIACCA A., „Evangelizzazione e catechesi per la liturgia“, u: CONCETTI G., (izd.), „Evangelizzazione e catechesi“, Milano, Massimo, 1980, str. 339–360.

14 Rijetki su naši ambijenti unutar kojih bi živio samo katolički živalj. Obično su to prostori satkani od najrazličitijih vjerskih svjetonazora: pravoslavlje, islam, različite protestantske sekte pa i pod određenim vidom samo opredjeljenje za ateizam sve više poprima neke religiozne manifestacije. Sve to skupa ima odraza na katehetski postupak.

15 Ni u kojem slučaju se ne bi u katehizaciji smjela ignorirati naša stvarnost unutar koje su rođeni, žive i djeluju naši vjeroučenici. Koji su to društveni momenti općenito što kateheza ne bi smjela zapostaviti. Usp. PRANJIĆ M., „Društveni odgoj kao nezao bilazna komponenta u vjerskom odgoju i pouci mladih“, u: Kateheza 6(1984)4,5–17.

problem ne bi trebalo prezirati kao problem barem pod vidom razmišljanja i traženja izlaza za drugoga.

15) Manjak životnog *svjedočenja*¹⁶ sa strane vjeroučitelja nije rijedak razlog pomutnje kredibiliteta vjerske ponude. Za našu situaciju ovo je specifičan problem ukoliko je vjerodostojnost evanđeoske poruke usko vezana uz život materijalne osobe. Nisu rijetki slučajevi da se prestanak vjerničke prakse argumentira sablažnjenošću nad postupkom vjeroučitelja, vjeroučiteljice, župnika, kapelana, biskupa i sl. Na taj način vjera ili vjerničko opredjeljenje nisu vrijednost u sebi, nego ponuda koja ima smisla samo ako je doživljena, viđena, eksperimentirana u životu drugoga. Ne treba negirati vjeri i ovaj vid ali svakako trebat će više inzistirati na pristajanju uz nju osobno, bez striktnog povezivanja sa svjedočanstvom „službene“ osobe.

Moglo bi se ovako do unedogled nabrajati probleme katehiziranja naše srednjoškolske i radničke omladine. Mislim da su ovdje prikupljeni oni glavni zbog kojih, dobrim dijelom, ovaj uzrast okreće leđa ne samo katehetskima dvoranama nego i samoj vjerničkoj praksi. Zbog ograničenog prostora htio bih se vratiti samo na dva od gore spomenutih problema ne smatrajući ih najevidentnijim, ali ipak, budući da živimo u određenoj situaciji za koju je materijalni vid neobično važan, i sam propust na tome području može biti vrlo kompromitentan za našu katehizaciju. Riječ je o oblicima siromaštva i njihove relevantnosti u našoj katehizaciji te nepostojanju funkcija unutar Crkve koje bi se obnašale nakon određenih faza kršćanske formacije.

ZAUZETOST CRKVE ZA SIROMAŠNOG ČOVJEKA

Prema mnogim biblijskim iskazima „Jahvini siromasi“ (anavim Jahveh!) jesu predmet posebne ljubavi Božje ne zbog svog siromaštva nego zbog duhovne predispozicije što im je omogućava materijalna neimaština.¹⁷ Treba dobro uočiti problem. Bog ne želi ljudsku bijedu, mizeriju niti materijalno ugrožena čovjeka kao što ni Krist ne želi da njegovi sljedbenici budu djetinjasti. Nešto drugo je ono što Gospodin želi

naći kod svojih: oslonjenost na njega i dječju jednostavnost.¹⁸ Prvo isključuje da se čovjek nada spasu od bilo čega što je u njegovoj domeni a najmanje je to materijalno bogatstvo a drugo, dječja bezazlenost koja ne stavlja nikakve zapreke Božjem zahvatu izvana, naprotiv po njoj je čovjek sav usredotočen prema Njemu u kojeg se polaže sva nada.¹⁹

Prihativši ovaj okvir suverenije ćemo se kretati na području zadane nam teme bez rizika da proglasimo nešto idealom što to stvarno nije te da se usredotočimo na ono što stvarno treba biti predmetom našeg razmišljanja.

U suvremeni pa i katehetski jezik ušao je na velika vrata pojam hendikepiranosti koji izražava najrazličitije oblike ograničenosti, prikraćenosti, nemoći bilo fizičke, materijalne, duševne, društvene, političke, etičke, moralne, intelektualne, čuvstvene i tko zna koje još sve druge

¹⁶ Usp. JOSSUA P.J., „La condition du témoin“, Paris, Cerf, 1984; PAJER F., „La catechesi come testimonianza“, Leumann-Torino, LDC, 1969; MARTINEZ BELTRAN J.M., „Creatividad y pedagogia de la fe“, Salamanca, S. Pio X, 1976.

¹⁷ Usp. BOEKMANN A., „Biblische Armut im Hinblick auf eine Erneuerung der Armut im Ordensleben“, u: Ordenskorrespondenz, 13(1972)251; ISTO, „Welche sind die Impulse des Neuen Testaments fuer das Verhaeltnis der Kirche zu den Armen“, u: Concilium 13(1977)206; 210; ISTO, „Was bedeutet 'evangelische Armut'? Welchen Sinn kann in den Wohlstandsgesellschaft und in der wirklich 'armen' Dritten Welt Ordens 'Armut' haben?“, u: Concilium 10(1974)489; RAHNER K., „Theologie der Armut. Schriften zur Theologie VII“, Benzinger, Einsiedeln 1966, str. 438.

¹⁸ Usp. WULF F., „Charismatische Armut im Christentum. Geschichte und Gegenwart“, u: Geist und Leben 44(1971)29; ALTEFROHNE M., „Taize und die Vewirklichung der biblischen Armut im Ordensleben heute“, u: Ordenskorrespondenz 15(1974), 409.

¹⁹ Usp. PRANJIĆ M., „Vjeroučiteljev zavjet siromaštva i neki njegovi vidovi“, u: Kateheza 10 (1988)4,5–25; SCHILLEBEECKX E., „Das Ordensleben in der Auseinandersetzung mit dem neuen Menschen und Gottesbild“, u: Dienst an der Welt, 109; SCHULZ A., „Von den neutestamentlichen Grundlagen der sogenannten 'kloesterlichen Armut', u: Ordenskorrespondenz 10(1969).

naravi.²⁰ Kao takav puno je adekvatniji za izricanje najrazličitijih oblika ugroženosti nego što je to donedavno bio pojam siromaštva koji je bio naširoko upotrebljavan i u crkvenim krugovima ali je dobrim dijelom svoden na problem materijalne prikraćenosti. Suvremena društveno-politička previranja stvorila su raznolik spektar nijansiranja na ovom području koje uistinu ne smije biti svedeno samo na materijalnu prikraćenost.

Kao na mnogim drugim područjima i na ovom se trenutno osjeća nesnalaženje Crkve do te mjere da su neki sasvim evanđeoski potezi sa strane određenih ljudi u Crkvi tumačeni kao ne crkveni ili manje crkveni ili ne u skladu „s ustaljenom praksom Crkve”.²¹ Unatoč toga stvarnost ne gubi oštricu svog izazova koja će, ako ne sada, a ono sigurno u skoroj budućnosti donijeti svoj sud o tome što je bilo a što ne evanđeosko. Prema tome ovo naše razmišljanje teško će biti stavljeno pod zadani naslov. Kao što postoje različiti oblici siromaštva, isto tako postoje i različite ugroženosti odnosno osamljenosti koje su uvjetovane svojom uzročnošću, (tko ih stvara i zbog čega nastaju?), materijalno duševnom predispozicijom onoga koji postaje njihovom žrtvom (psihofizička konstelacija ljudskog bića) te društvene okolnosti unutar koji se događa ovaj proces (prihvaćenost odnosno neprihvaćenost takvog ljudskog ponašanja).

Svede li se cijeli ovaj razgovor na čisto katehetski nužno se nameće pitanje: što tu može napraviti katehetska praksa da se problem još više ne zaoštrava? U čemu bi naš vjeronauk mogao pomoći da se nadvladaju tako evidentne ljudske otuđenosti?

Jedan od kriterija suvremene katehetske prakse svakako je onaj koji se odnosi na temeljito poznavanje naslovnika kateheze²² koje svakako uključuje svijest razlučivanja hendikepiranosti i borbe protiv nje. Imajući ovo u vidu, vjeroučitelj dakle ne bi smio biti opterećen samo sadržajem odnosno programom kojeg treba posredovati, nego nadasve naslovnikom kojega se najprije treba omogućiti da bude prihvatljiv na riječ Božju. U ovome se, vjerujem, najviše lomi naša kateheza. Proći će još mnoge decenije prije nego naši vjeroučitelji pountraš-

nje svijest da kateheza nije samo prenošenje istina nego *formiranje cjelovita čovjeka vjernika*.²³ U usvajanju odnosno neusvajanju ovog kriterija leži i učinkovitost odnosno neučinkovitost naše kateheze. Ako naš vjeroučenik ne zna što učiniti s naučenim, ako ne vidi izravnu korist od toga, naprotiv ako u tome vidi samo obavezu i sputavanje, onda je sasvim normalna njegova reakcija: napuštanje katehetske dvorane a potom i vjerničke prakse.

Ova tema, prema tome nije toliko predmet katehetskih sadržaja (katehetskog učenja) koliko objekt katehetske izravne angažiranosti kojoj nisu vični naši vjeroučenici (bez obzira na njihovu dob) a još manje naši vjeroučitelji. Rekoh i ponavljam, proći će još puno vremena prije nego što shvatimo da problem recimo, otklanjanja materijalne ugroženosti katehetskih naslovnika jest izravna preokupacija katehe-

²⁰ Usp. ROSE W.B., REACH.: „Religious Education with the Handicapped”, u: *The Living Light* 19 (1982)140–143; SCHWENDENWEIN M., „Was der Gehörlose beachten sollte”, u: *Christlich-pädagogische Blätter* 93(1980)244–251; „Menschen mit einer Behinderung – Anfragen an die Katechese”, u: *Katechetische Blätter* 105(1980)5; KRENZER R.–ROGGE R., „Methodik der religiösen Erziehung Geistigbehinderten”, Lahr, Kaufmann 1978; SCHILLING K., „Religionsunterricht bei Geistigbehinderten. Theoretische Grundlegung”, Limburg, Lahn-Verlag 1974; DI MICHAEL S.G., „Les retentissements affectifs de l'handicap physique sur les attitudes religieuses”, u: *Lumen Vitae* 16(1961)319–333; GRAY H., „Religious Education of the Physically Handicapped”, u: *The Sower* 6(1982)2,17–18.

²¹ Samo primjera radi dosta je ovdje misliti na neke ljude pa i iz same crkvene hijerarhije (Helder Camara!) koji nisu uvijek i rado viđeni od svih kolega po službi. Ne treba zaboraviti niti veliko sporenje oko nekih vrednota unutar „teologije oslobođenja” koje zasigurno imaju svoje uporište u evanđeoskom navještaju a koje još uvijek nisu posvuda dostatno vrednovane i prihvaćene.

²² Usp. TONELLI R., „Pastorale giovanile oggi”, Rim, LAS 1984; TRENTI Z., „Giovani e proposta cristiana”, Leumann–Torino.

²³ Usp. ALBERICH E., „Catechesi e prassi ecclesiale”, Leumann–Torino, LDC 1982; EXELER A., „Wesen und Aufgabe der Katechese”, Freiburg, Herder 1966; NASTAINCZYK W., „Katechese: Grundlagen und Grundformen”, Paderborn, Schoeningh 1983; WACKENHEIM Ch., „La catechese”, Paris, PUF 1983.

ze.²⁴ Ona pred tim ne može stajati kao da se to nje ne tiče, kao da to nekom drugom pripada, ili se već unaprijed deklarirati nemoćnom. Društveno karitativni element naše kateheze često se svodi na jako sporadično područje: to je kompetencija recimo Biskupske konferencije odnosno pojedinih, samo zbog toga formiranih tijela unutar Crkve (Karitas). Na taj način sveopće obilježje crkvene prakse svodi se na delegiranje pojedinaca unutar Crkve a drugi se osjećaju slobodnim i nevezanim. Očito je da takav oblik katehiziranja ne može zainteresirati niti pokrenuti mlada čovjeka niti on u jednoj takvoj katehezi ima što tražiti za sebe. Sve dotle dok Crkva ne shvati da ima i relevantnu društvenu vrijednost²⁵ i da ne treba čekati da joj to netko prizna, da evanđelje ima i svoju socijalnu komponentu, njena aktivnost, premda po Utemeljiteljevoj zamisli spasonosna, za „zemaljskog“ čovjeka bit će marginalna.

Upravo je to razlog da se kao vjeroučitelji ozbiljno zamislimo nad temom zauzetosti Crkve ne samo za posredovanje istina, što smo usvojili i manje-više prakticiramo nego također za konkretna čovjeka koji može među inim biti siromašan, prezren i odbačen.

Ne ulazeći u ozbiljnu analizu što to, prema biblijskom poimanju, znači biti siromašan, usredotočujemo svoju pažnju na našeg konkretnog katehetskog naslovnika i na sve njegove oblike siromaštva. Ne mijenjajući ustaljenu hijerarhiju možemo reći da kod naših vjeroučenika postoji *materijalno siromaštvo* (pitanje stana, zaposlenja, režije, školovanja, osnovnih sredstava za život: prehrana, odjeća, obuća, prijevoz...) koje po svojoj naravi pada u osnovne zahtjeve ljudske egzistencije a u zadnje vrijeme je postalo toliko akutno da svako govorenje izvana toga reskira da bude suvišno. Što dakle preostaje katehezi u ovakvoj jednoj situaciji? Da barem podijeli svoje vrijeme između bavljenja „ustaljenom“ katehezom navještaja i onom spašavanja golih ljudskih života. Neće to ići dijeljenjem milostinje ili pukim tješanjem i obećavanjem boljega ako se čovjek strpi, nego inzistiranjem na mijenjanju *struktura* koje čine ljudski život nemogućim.²⁶ To se pak ne ostvaruje bez rizika konflikta. A zašto bi pak konflikt trebao biti nešto što Crkva pod svaku cijenu treba iz-

bjegavati? Gospodinovo obećanje je drukčije: „Predavat će vas vijećima i tući vas... pred upraviteljima i kraljevima stajat ćete zbog mene, njima na svjedočanstvo... A koji ustraje do svršetka bit će spašen“ (Mk 13,9.13). Samim tim ne želimo reći da Crkva mora preuzeti na sebe kompletne društvene strukture i odgovornost za njih, nego jednostavno da postane „kritična svijest“ onoga što se unutar njih događa. Ovo ne isključuje ni osobno angažiranje da se riješe neki od gore spomenutih problema, ali, vjerujem da bi bilo iluzorno očekivati da ih može Crkva, još konkretnije, vjeročitelji, riješiti na čisto do sada njima povjerenoj razini ne posežući za onim društvenim. Koliko god je istina da je Crkva unutar naše društveno političke stvarnosti potisnuta na rub događanja, isto je istina da su mnogi to prihvatili i s tim se pomirili odričući se uloge otvorenog kritičnog nastupa.

Uz čisto materijalno siromaštvo ili hendikepiranost na području materijalnog postoji i ona čuvstvene naravi:²⁷ (rastrgane obitelji poslom,

24 Usp. NASTANCZYK W., „Katechese: Grundfragen und Grundformen“, Paderborn, F. Schoeningh 1983, 78–84; LE DU J., „Catechese, pre-catechese“ u: Catechese 5(1965)395–414; NEBRED A M., „La preparation du messae. Recherche scripturaire sur la necessite d'une pre-evangelisation“, u: Lumen Vitae 16(1961)419–436.

25 Usp. LOTZ J. B., „Esperienza religiosa“, u: Enciclopedia filosofica vol 2, Firenze, Sansoni 1967; MILANESI G., „Sociologia della religione“, Torino–Leumann, LDC 1973.

26 Usp. ALBERICH E., „Kateheza i crkvena praksa“, KSC, Zagreb 1986; ZIRKER H., „Zur politischen Dimension der Religionsunterrichts“, u: Katechetische Blaetter 97(1972)11,651–662; OTT R., „Politische Theologie und Katechese“, u: Katechetische Blaetter 99(1974)1,32–37; BUCCIARELLI C., „Educazione e politica nel metodo psicosociale di Paulo Freire: una alternativa per la liberazione“, u: Orientamenti pedagogici 25(1978)5,802–836; ALBERICH E., „Catechesi cristiana e coscienza politica“, u: Catechesi 42(1973)12,4–20; ASSIG H.–VON MALLNKRODT H. (izd.), „Politische Katechese. Theologische und didaktische Skizzen“, Muenchen, Pfeiffer 1972.

27 Usp. GATTI G., „Katehetska zadaća obitelji u suvremenoj Crkvi“, KSC, Zagreb 1981; SARIS W., „Dove nasce la Chiesa. Catechesi familiare“, Leumann–Torino, LDC, 1978; „Risveglio religioso dei bambini. Catechesi familiare per bambini e genitori“, Assisi, Cittadell, 1974; BOUREAU D., „La mission des parents. Perspectives conciliaires“, Paris, Cerf, 1970. „L'educazione religiosa in famiglia“, Brescia, La Scuola, 1974.

rastavljene obitelji, nedostatak adekvatnog broja braće i sestara, žigosane obitelji zbog kojekakvih razloga itd.). U zadnje vrijeme ova pojava je sve učestalija i postat će za vjeroučitelje sve problematičnija. Za kršćanstvo je specifično da se živi u zajednici i da ga zajednica hrani. Ovakav pak stil života izravna je agresija na ono osnovno kršćansko: obiteljsku jezgru. Muž i žena (otac i majka djece) sve manje imaju vremena jedno za drugo i za vlastiti porod pod vidom fizičke blizine. Oni moraju osigurati egzistenciju ili bolje rečeno brinuti se da se barem materijalno preživi. Zbog toga postaju racionalni i u kreiranju veličine obitelji. Nije rijedak slučaj da mladi bračni parovi kao glavni problem svoje prokreacije navode materijalnu skučenost. To se jasno odražava i na njihovo potomstvo. Djeca nemaju topline, nemaju najbližeg druga i prijatelja za igru, rivala i konkurenta koji će ih osposobiti za sučeljavanje sa životnim teškoćama itd.

Problem rastavljenih brakova nije samo stvar koja se svršava na razini civilnog zakonodavstva. On ima i svoje reperkusije na području duhovne sfere. Pastoral rastavljenih se obavlja „ispod žita“. A toga ima itekako puno. Promićudniji i odvažniji traže neke izlaze dok se drugi „zbog sablazni“ ne paćaju u ove poslove. Tko je ovim ljudima poslan? Tko će njima pomoći? Čiji su oni? Je li nepracticiranje sakramentalnog života može privesti čovjeka „na pravi put“? Nema li i na ovom području ugroženih? Je li bračna sakramentalna veza tako slaba da bi je „sablazan“ mogla rastrgnuti? Zar se sakramentalnost treba čuvati strahom od sablazni? Najporaznije je na ovom području što nije motivirano razmišljanje u svrhu pronalaska rješenja nastalim problemima. Drastičnim presjecanjem pokušaja ne rješava se ništa. Kad bi bilo nastojanja našlo bi se i nekakvo rješenje. Ne vjerujem da je postojeće najsretnije.

Ugroženost mnogih naših vjeroučenika evidentna je i na području *kulture*.²⁸ Decenijama se sve sakralno i ono što je uz njega bilo vezano smatralo nazadnim, nesuvremenim pa i kontra-revolucionarnim. Iz književnosti, filozofije, pedagogije, politologije, umjetnosti, prirodoslovlja itd. otklanjani su i ljudi i svjetonazori koji su imali ikakve veze s religioznim. Same ekskurzi-

je su rijetko svraćale da bi posjetile recimo neku crkvenu ustanovu. Čak na razglednicama katedrala izbjegavalo se prezentiranje križeva i svega onoga što bi moglo podsjetiti na nadnaravno a kao protuteža propagirala se kultura materijalnog, ideološkog, marksističkog „jedino osnovanog i znanstveno utemeljenog“. Ovo opredjeljenje vladajućih nije po svemu sudeći našlo neko znatnije uporište u svijesti naroda pa se na tome području ljudska osoba rapidno praznila ne snalazeći se u svemu tome. Stvorile su se osobnosti koje zapravo ne znaju kamo pripadaju: kompleks nepoistovjećivanja s tradicionalnim urodio je još gorom mukom neznajnja kome se pripada. Nije rijedak slučaj da religiozna osoba stvarno osjeća kompleks manje vrijednosti pred onom koja to nije a sama si ne zna objasniti zbog čega. Natureno joj je nešto što nije uvjerljivo, ali budući da iza toga stoji sila, ona se ne usudi priznati korjene svoje kulture.

Načelo inkulturacije ili akulturacije koje se prvi puta spominje u „Evangelii nuntiandi“ (1974) odnosno „Catechesi tradendae“ (1979) sigurno je za nas odgovor na ovakvo duševno stanje naših vjeroučenika. Njegova je bit da se kulturne vrednote prihvati, da se preko njih evangelizira ali da se s njima radosna vijest ne poistovjećuje. Zbog toga će u crkvenim sredinama trebat oživjeti sve ono što je pod vidom kulture nepravedno ožigosano i odbačeno kao nesuvremeno.

Jedan od elemenata ugroženosti naših vjeroučenika svakako je pitanje njihova javnog i privatnog *žigosanja*, sumnjičenja, njihove „moralne nepodobnosti“ za pojedine društvene i političke funkcije. Društveni monizam i politička monolitnost marksističkog nadahnuća išli su zatim da svako pa i najnezatnije drukčije

28 Usp. GEVAERT J., „Ljudsko iskustvo i kateheza“, KSC, Zagreb 1980; QUARELLO E., „Morale cristiana e cultura“, LAS, Rim 1979; AUDINET J., „Catechese, action d'Eglise et culture“, u: Catechese 16(1976)62,53–83; BARBOTIN E., „Catechese et culture“, Paris, Lethielleux, 1977; CONGAR Y., „Cristianesimo come fede e come cultura“, u: Il Regno „Documenti“ 21(1976)1,38–43; GARANCINI G., „Il difficile rapporto fede—cultura negli anni '80“, u: Catechesi 51(1982)11,3–19.

mišljenje proglaše u najmanju ruku „nepodobnim“ sve do sudski proganjenog mišljenja okarakteriziranog kao kontrarevolucionarno difamiranje društvenog i političkog sustava što se poistovjećivalo s rušilaštvom narodnih interesa a zapravo se otraga krila narcisoidna zaljubljenost vladajuće klase u svoju povjesnu misiju koja se u konačnosti stvarno iscrpljivala u apsolutnom čuvanju vlasti i namaknutih privilegija.

Ovakav jedan stav vladajućih učinio je da praktični vjernici postanu ne teoretski nego stvarno građani drugog reda. Njihova apsolutna nemoć da uđu u političke, upravne, vojne, naredbodavne, policijske i ine strukture, stavila ih je na rub događanja ili u dilemu da se opredjeljuju između karijere i vjerskog svjetonazora. Prva se nerijetko plaćala javnim difamiranjem religioznog ili brutalnim obračunavanjem s njim u svrhu dokazivanja „beskompromisnog“ pristajanja uz novo dok se druga sve više povlačila u sferu privatnog pa čak i osobnog: djeca su morala kriti od roditelja, muž od žene, žena od muža da su na ovaj ili onaj način religiozni.

Jasno, politička demokratizacija neće moći preko noći otkloniti ono što se skoro pola vijeka propagiralo i naturalo kao jedino ispravno, valjano i perspektivno. Trebat će stvoriti neku vrstu autogene terapije koja će omogućiti vjernicima da sebe prvenstveno prihvate i vide kao punopravne građane odgovorne za sve ono što se događa u društvu te kao nosioce alternative i njihovu svjetonazoru svojstvenog projekta rješavanja društvenih i političkih problema. I sami naši vjeroučitelji kojima je do sada bilo priječeno sa strane vlastodržaca i savjetovano sa strane crkvenog vodstva da se distanciraju od društveno političkog života morat će proći vrijeme privikavanja na to da su odgovorni za angažiranu i osobnu promidžbu boljega i na ovom području.

Hendikep su naši vjeroučenici doživljavali i još uvijek doživljavaju na području *odgoja*.²⁹ Vlast je uprla sve svoje snage da se odgoj izuzme ne samo iz ruku vjerničkih zajednica: bespoštedno nacionaliziranje, bolje rečeno, podržavanje u korist marksističke ideologije, vjerskih odgojnih ustanova: dječjih vrtića, osnovnih škola, gimnazija, dačkih domova, obdaništa, sirotišta itd., ustupilo je odmah po do-

lasku nove vlasti. Šikaniranje odgajanika, prijetnje roditeljima neargumentirano obezvređivanje dotadašnjeg odgojnog sustava, bile su stvari svagdanje prakse. Proskribiranje onih koji su nosili vjerničke znakove, prozivke i prebrojavanja vjeroučenika, njihovo javno diskvalificiranje nerijetko povezano s brutalnom agresijom stvaralo je u odgajanicima ne samo nesigurnost i sumnju u dotad postojeće nego i strah da se o njemu i misli a kamoli izjašnjava. Odgoj je postao pravo nove ideologije koja se potrudila da za to stvori i posebne institucije: primanje u pionire, omladince, omladinske radne akcije, savezi socijalističke omladine iz kojih su se, preko dokazivanja onda regrutirale partijske snage. Teoretske osnove su se crpile iz školskog predmeta: „marksističko obrazovanje“ koje je, s jedne strane, osporavajući vjerskoj zajednici pristup školi, postalo zapravo surogat izbačenog vjeronauka i vjerojatno doživjelo kudikamo veću averziju od samog vjeronauka u školskim odnosno odgojnim ustanovama. Cjelokupna odgojna konstelacija gledana je kroz prizmu ideološko-partijskog tako da se iz vida izgubio integritet ljudske osobnosti što je urodilo nevjerojatnim posljedicama po ideologiju i njenu praksu a još više po ljudsku osobnost.

Na ovom pak području trebat će tražiti stvarno nova rješenja. Vjerojatno ne bi odgovarala ona koja su se primjenjivala prije rata jer se i u drugim državama gdje na vlasti nije bila „diktatura proletarijata“, pokazalo da školska struktura nije najpodesnija za vjerski odgoj koliko možda samo za religioznu informaciju. Obdaništa, dječiji vrtići, omladinski domovi, kolodži i tome slično stekli su svoje nove profile zaslugom i vjerskih odgojitelja pa bi sigurno kao

29 Usp. GROppo G., „L'educazione cristiana e catechesi di fede“, Leumann—Torino, LDC, 1976; COUDREAU F., „Si puo insegnare la fede? Riflessioni e orientamenti per una pedagogia della fede“, Leumann—Torino, LDC, 1978.

30 Usp. BISSONNIER H., „Pedagogia catechistica dei fanciulli subnormali“, Leumann—Torino, LDC, 1966; BOUQUES D., „Catechesi e iniziazione cristiana degli insufficienti mentali“, Leumann—Torino, LDC, 1971; SCHILLING K., „Religionsunterricht bei Geistigbehinderten. Theoretische Grundlegung“, Limburg, 1974.

takvi mogli biti od koristi i ovom narodu. Jasno ni na ovom području mi nemamo već gotove i oformljene snage jednostavno zato jer ih se nije moglo pripremati pod tim vidom neposjedujući mogućnost stvarnog djelovanja. Crkva je pak na tome području nekoliko puta i službeno nudila svoje direktive npr. preko koncilskog dokumenta „Gravissimum educationis“, uredbi papinskih učilišta i tome sl.

Najzabrinjavajućiji hendikep naših vjeroučenika svakako je bezperspektivnost *zapošljavanja*. Već na desetke tisuća mladih s visokom stručnom spremom godinama čekaju da žive od rada vlastitih ruku ali im to društvo ne omogućava niti im daje kakvu uvjerljivu nadu da će to biti moguće u skoroj budućnosti. Pa i oni koji su zaposleni osjećaju da nisu dostatno ni motivirani ni vrednovati niti nagrađivani. Rijeke mladih i to ponajčešće onih najperspektivnijih napuštaju domovinu tražeći bolju budućnost za vlastiti život. Društvena ekonomija strukturirana kako jest ne omogućava mladoj osobi onu blagodat što je može vidjeti u na drukčijim kriterijima koncipiran društveni prihod. Zato mladi kontestiraju postojeće ali budući da su nemoćni da ga mijenjaju rješavaju svoj problem odlaskom. Da li Crkva koja je dio društvene stvarnosti može stajati pred takvom činjenicom skrštenih ruku ne poduzimajući ništa. Jasno od nje se ne očekuje niti je to njena misija da osigurava ljudima mjesta zapošljavanja, ali i ovdje ona se pojavljuje kao promotor društvenih interesa barem na razini teoretskog rasvjetljavanja problema, pa ako je potrebno i prokazivanja. „Radnik zaslužuje svoju plaću“, evandeosko je načelo i dužnost je Crkve, sve dotle dok radnik ne bude adekvatno nagrađen za svoj rad, da govori o pravima radnika utemeljenim na božanskom zakonu. On mora govoriti protiv struktura koje se petrificiraju i svode na čuvanje stečenog pod rizik da se drugoga gurne na rub egzistencije; njena dužnost je govoriti o zaštiti radničkih prava na samostalne, radničke sindikate a ne institucije kao produžene ruke vladajuće klase koje vlast štite od pravedne pobune radnika, njena dužnost je tražiti pravednu raspodjelu stečenog i uvida u njega a ne tješiti izrabljenog da će biti bolje ako se strpi i ako bude čekao neka nova vremena. Suvremena drus-

tvena nauka Crkve mogla bi na ovome području biti od velike pomoći i vjeroučiteljima i vjeroučenicima.

Ovome bi se još mogla pridodati kategorija *osamljenih*: mentalno hendikepiranih ili pak staraca. Rijetke su kod nas još uvijek mogućnosti okupljanja ili brige za mentalno hendikepirane na razini Crkve. Nije se čak došlo do toga da bi se za njih imalo posebne vjerske pouke. Nitko se ne otima da bi za njih dizao i osnivao posebne ustanove. Dok dječji vrtići niču na sve strane dotle mentalno hendikepirani, oni naime koji ne trebaju posebnu liječničku njegu, bivaju još hendikepiraniji. Njih se izolira u vlastitoj obitelji, oslobađa ih se čim se pruži prva prilika kao da su to nevrijedna ljudska bića: čovjek je izgleda sveden na produktivnost, efikasnost, „normalnost“, a sve drugo je prestalo vrijediti kao bitno ljudsko. Na ovom području Crkva bi trebala podići svoj glas i zasukati rukave. Ne vjerujem da bi i državne institucije tu pravile neke posebne probleme. Ako su spremne činiti ustupke na području odgoja djece onda će sigurno praviti još veće na području brige za hendikepirane.

Neke naše redovničke zajednice već imaju domove za starice i napuštene. Ne bi bilo na odmet kada bi se ovakve institucije još više množile i preko njih Crkva postala svjedokom da nitko nije ni suvišan, ni odbačen niti vrijedan prezira. Svakako ovo se ne bi smjelo svoditi samo na redovničke zajednice kao da bi jedino one bile Crkva. Među laičkim organizacijama, kao uostalom što je to slučaj u katoličkom svijetu, trebalo bi naći ljude s takvim karizmama i dati im mogućnost da ih do potpunosti razviju i stave na raspolaganje potrebnom čovjeku. Mislim da ćemo i na ovome području ne samo u krugu laikata nego također i u krugu kleričkih osoba morati još puno dozrijevati.

Ovo su samo neki elementi koji ukazuju na siromaštvo, ugroženost i osamljenost u krugu naslovnika naše kateheze. Zato nije ovim tema iscrpljena. Pokušalo se samo osvjetliti određenu problematiku i ukazati na njeno eventualno rješenje. Svakako ono što će biti najzahtjevnije jest mijenjanje našeg ustaljenog mentaliteta prema kojemu mnoge od navedenih stvari nekako ne padaju pod ingerenciju Crkve. Već smo

pomalo navikli da Crkva živi u svojoj „sakristiji“ i u krugu molitveno-sakralnog. Crkva u svojoj cjelovitosti nikada zapravo nije prihvatila ovakav oblik života nego ga je kontestirala ograđujući se i od izolacije i od isključivo političko-partijskog angažmana ali nikada ne negirajući da ima pravo izreći svoj moralni sud o onome što se u narodu, u državi i u politici događa. To je zapravo ono što i ovo izlaganje želi. Pokazati naime da se stvari vidi i da se naslućuju uzroci odnosno rješenja nastale situacije. Zato će trebati poduzeti određene mjere koje doduše pod vidom izvedbe iskaču iz kompetencije crkvene aktivnosti ali ne i njene brige da učini ono što je u njenoj domeni.

MOGUĆNOST KARIJERE

U svijetu gdje ne postoji problem zaposlenosti, osoba sa srednjom školom, naročito radnička omladina, već nešto znači; već je u stanju biti svoj gospodar; može stjecati, bogatiti se, slobodno se organizirati i udruživati te se kroz to profilirati. Nitko ne može nijekati da je to s jedne strane potreba mladog čovjeka a s druge strane da postoje i adekvatne mogućnosti da te potrebe budu konkretizirane.

Da li u crkvenim strukturama, u Crkvi kao organizaciji postoji ta mogućnost i ta šansa za mladog čovjeka? Da li time što je osoba pričješćena, što je ispovjedena, što je krizmana dobiva i neki status, neku „funkciju“ u Crkvi? Da li primanje sakramenata u Crkvi osigurava osobi da bude netko? Mladi nemaju toga osjećaja, a obnositelji crkvenih funkcija isto tako znaju da se po sakramentima inicijacije tek postaje „puk“, „stado“ kojim će onda ravnati „pastiri“. Praktički postoje dvije vrste ljudi u Crkvi: oni koji djeluju u Crkvi i žive od Crkve te oni koji jesu Crkva, rade za Crkvu i trebaju biti zadovoljni s onim što im se nudi. Ovi zadnji, ukoliko nemaju osjećaja da time nešto gube što neće raditi za Crkvu, prestaju se tako i ponašati. Za sekulariziranog čovjeka (a to su i naši srednjoškolci i radnička omladina posebno!) ne znači puno to što ima pravo ići na pričest, ima se pravo ispovijedati. On se tim pravom najradije ne bi služio kad u njemu ne vidi i sredstvo koje mu daje garanciju da bude netko.

Radi usporedbe navodimo jedan primjer. Prema nekim našim katekizmima, sakramentom potvrde krizmanik postaje „vojnici Božji“. Kod mlade osobe, kad prvi put čuje tu usporedbu, pojavljuje se istog momenta slika u glavi vojnih dužnosti ali i vojnih mogućnosti, vojne karijere. Pokuša li se unutar crkvenih struktura koje se služe tim slikama, pronaći nešto slična za krizmaničku dob, sva ta šarolikost najednom nestaje, otpada, nema je. U najboljem slučaju može se stići do čina *pješadinca* a pješadinac je već dispreativno i za samog vojnika. Nitko ne želi obnašati popratnu ulogu.

Ne postoji li u podsvijesti naših mladih nakon krizme upravo to da oni ništa ne znače, da time ne postaju ništa posebno, da se od njih zapravo ništa ne očekuje, da im se ništa ne povjereva? Njihov osjećaj ide u smjeru bespotrebno akumuliranog kadra. Pobožni uzdasi, pobožne projekcije, pobožne definicije, ne daju mladima perspektivu. Oni hoće, to je uostalom zahtijev njihove razvojne dobi na čijem početku stoji sam Stvoritelj, nešto konkretno, konkretni zadatak, konkretna mogućnost samodokazivanja kroz koju se raste i biva netko. Zato kršćanstvo, naročito za ovu dob, ne bi trebalo previše spiritualizirati, sve skupa svoditi na *nešto drugo*. Jest vojnici, ali na neki drugi način, jest svećenik, ali na neki drugi način, jest pastir, ali bez ovaca, jest kralj, ali bez kraljevskog prijestolja, jest odgovoran, ali ne baš toliko, jest punopravan član, ali ne može obnašati sve funkcije itd. To stalno prebacivanje na *drugi* i na *drugoga* obeshrabruje i ne daje nadu da će se kad ući u posjed. Zato se odilazi tamo gdje su veće mogućnosti.

Ima nešto u našem katehiziranju mladih, odnosno u njegovim naslovniciama što, umjesto da vodi k oduševljenju, prihvaćanju i poistovjećenju, vodi sasvim u suprotnom smjeru: k zasićenosti, da ne kažem averziji. Tu je, dakle, problem ponude koja bi trebala biti adekvatan odgovor na potražnju. Ukoliko ova posljednja nedostaje, onda je uzaludno nuditi nešto što se ne pita niti se želi. Koliko oblik našeg katehiziranja mladih, koliko katehetska načela i katehetski propisi daju odgovor na postavljena pitanja mladih? Koliko nuđena „materija“ pomaže na sem mladom čovjeku da bude ostvareniji, sret-

niji, više čovjek, rijetko se tko kada zapita. Prečesto zaboravljaju naši vjeroučitelji da postoje i druge instance koje nude odgovore. Preko njih se olako prelazi, možda se za njih niti ne zna, možda ih se obezvređuje i banalizira. A što ako su one bolje uočile potrebu, ako znaju na nju adekvatnije odgovoriti, ako pukim slučajem nude traženo?!

Ljepljenjem najuzvišenijih etiketa vlastitoj ponudi, bez da ona u praksi pruža ono što se za nju kaže, ne može nikada biti uvjerljivo. Naprotiv, može biti obmana ili indoktriniziranje i nametanje. Prema njemu se onda kao takvom i postupa. Čim čovjek stekne moć da mu se opre, da mu umakne, on će to i učiniti. Bilo bi ludo ovdje tvrditi da Bog ne može zahvatiti, da ne može zagrijati, da ne može oduševiti, ali njegova ponuda jednom pripuštena ljudskom pakiranju, izgleda da nailazi na masivni otpor među ljudima.

GLAVNA PREOKUPACIJA

Naša dosadašnja katehetska razmišljanja dobrim dijelom bila su usmjerena na djecu i preadolescente tamo negdje do podjeljivanja sakramenta potvrde,³¹ onda se nekako, zbog nekih od gore navedenih razloga, svjesno ili nesvjesno, preskakala dob srednje škole³² da bi se potom, nešto više, ali samoinicijativno³³ posvetilo vremena i pažnje pripremi za brak³⁴ odnosno razmišljanju o ulozi roditelja i obitelji u katehizaciji djece.³⁵

I takav postupak sa strane vjeroučitelja i takva praksa sa strane vjeroučenika doveli su do opadanja posjetilaca vjeronauka. Konstatacije mnogih kateheta: „Nemamo vjeroučenika!“, „Mladi iza krizme masovno napuštaju ne samo katehetske dvorane, nego dobrim dijelom svaki oblik vjerske prakse: prestaju dolaziti na misu, prestaju se ispovijedati, prestaju se zanimati za vjerska pitanja, počinju pomalo prezirati sve ono što je vezano uz Crkvu i za vjernički život; osjećaju kompleks manje vrijednosti pred kolegama koji nikada niti nisu okusili vjernički kruh a sada se nastoje poistovjetiti upravo s takvima i nadoknaditi ono što su izgubili te zaboraviti ono što su u Crkvi naučili.“³⁶

PITANJA KOJA IZ TOG PROISTJEČU

Otkuda takav stav srednjoškolske odnosno radničke omladine prema onome što su učili i pokušali usvojiti kao vjeroučenici? Kako to da im nije pošlo za rukom da se poistovjete sa nudenim vjerskim vrednotama? Zašto se ne mogu, ili ne žele prepoznati kao kršćani? Kako to da u onome što su učili i što im se nudilo kao „po-

³¹ U tom smislu izrađeno je mnoštvo katekizama najrazličitijih profila. U svijesti vjeroučitelja prisutno je da je to eminentno katehetsko razdoblje i malo je onih koji ne koriste ovo vrijeme da djecu uvedu u kršćanstvo. Tom istom problematikom bavile su se i naše katehetske škole. O tome se raspravlja na svećeničkim kongresima, drže se seminari itd.

³² Razlog relativno malog pohoda srednjoškolaca na vjersku pouku uvjetovan je i određenom nelagodnošću kateheta. Mnogi su uvjerenja da nisu tome dorasli. Mnogi se pravdaju nedostatkom programa, priručnika pa i vremena. Drugi su pak mišljenja da za taj uzrast nije potrebna sustavna katehizacija nego je dovoljno da se povremeno organiziraju duhovne obnove, konferencije ili tribine pa da se zadovolji vjerska potreba ovog uzrasta.

³³ Nije dovoljno na razini ordinarijata posjedovati Katehetsko vijeće pa da problem katehizacije ovog uzrasta bude riješen. Istini za volju, niti jedan naš Ordinarijat nije bez ovog katehetskog tijela, pa unatoč tome stvar je ostala na mrtvoj točki i oni sitni pojedinci koji nešto pokušavaju riskiraju da budu ismijani od vlastitih kolega.

³⁴ Uglavnom svi naši župni uredi pri prijavljivanju mladenaca za sakrament braka organiziraju jednu vrstu kratkog tečaja o sadržajima ovog sakramenta, o roditeljskim dužnostima s obzirom na vlastitu djecu, o međusobnom podržavanju, praštanju i ljubavi unutar bračne zajednice. Od šire važnosti za našu krajevnu Crkvu jesu inicijative što su ih pokrenuli oo. Isusovci preko svog Obiteljskog instituta te posebnih Obiteljskih škola. Nadasve perspektivna pod tim vidom izgledaju nastojanja nekih profesora đakovačke bogoslovije te laika koji im zdušno pomažu. Ta njihova inicijativa već je davno prešla granice đakovačke biskupije. Nadati se da će ta inicijativa biti podržana i proširena na sve naše biskupije a preko njih prodrijeti i u sve naše župe.

³⁵ Ovom temom se na poseban način bavila Deveta katehetska ljetna škola koja je bila održana u Đakovu od 25–30. kolovoza 1980. godine. Katehetski salezijanski centar izdao je i jednu knjigu u svom nizu Orijentacije koja je naišla na vrlo pozitivan odaziv. Napisao ju je GATTI Gaetano a nosi naslov Katehetska zadaća obitelji u suvremenoj Crkvi, Zagreb, KSC, 1981.

³⁶ Ovakve i slične lamentacije redovito se ponavljaju na skupovima našeg klera, naših vjeroučitelja. Roditelji se žale na iste propuste mladih.

moć za život' nisu otkrili nešto životno što će ih podržavati, nadahnjivati, potpomagati, oslobađati, činiti sretnim? Je li moguće da u onome u što nisu bili sustavno upućivani, što im se nije nudilo kao životni ideal, više nalaze smisla nego u onome što im se možda sa strahopočinjanjem naturalo kao jedino ispravno, pouzdano i pravovjerno? Zašto naše katehetske dvorane postaju rasadišta budućih vjerskih indiferentista pa čak i otpadnika od vjere? Zar smo morali zbog toga ulagati toliko snaga? To su pitanja koja vapiju za odgovorom već decenijama. Na svim našim pastoralnim skupovima stalno se iznova postavljaju. I to traje već skoro jedno stoljeće.

Davne 1897. godine sarajevski nadbiskup dr. Josip Stadler reći će jednom zgodom: „Odakle dolazi, da uz ta sva nastojanja većine kateheta ipak mladići mnogi, kad ostave gimnazije i uopće srednje škole, postaju bezvjerci, a drugi skroz nemarni i nehajni u izvršivanju svojih dužnosti, najmanji dijel ostaje vjeran Bogu i Crkvi.“³⁷

Prof. Ferdo Heffler, hrvatski kateheta, zapisat će 1908. godine: „... nesrećni mladići /.../ već u petom razredu gimnazije pogrđuje Crkvu i svećenstvo, u šestom „piše“ u čadave omladinske časopise, a u osmom – proučivši i apologetiku i crkvenu povijest i sve druge za gimnaziju propisane vjerske discipline – s ponosom ističe, da je „liberalac“, a svećenstvo da isisava i zavarava ljude zbog svoje staleške koristi. I ti su slušali očinske upute kateheta, i tima se djelovalo na srce intenzivno i mnogo godina. A bez koristi. Činjenica jest, da niti 3% sveučilišne omladine ne polazi svete mise i ne vrši godišnje ispovijedi. /.../ To su gole činjenice, što ih navedosmo. Djeluje katehet u školi naporno, mladež mu je u ruci 12 godina, a onda listom – otpada od Hrista.“³⁸

U istoj knjizi isti autor donijet će jedno mišljenje: „U crkvi se najgore vlada razred, koji uči liturgiku; najslabiju vjeru imaju učenici, koji uče dogmatiku, a Crkvu štuju najmanje oni koji proučavaju crkvenu povijest.“³⁹

IZVOR PROBLEMA

Ako je vjerovati ovim navodima, onda se može mirno ustvrditi da naša situacija nije poraz

nija od one na prijelazu stoljeća premda su tadašnje društvene i političke prilike bile posve drukčije, reklo bi se sklonije vjeri nego današnje, pa ipak odaziv je manje-više isti. Što će reći: vjera nije samo plod intenzivnog i sustavnog proučavanja crkvene tradicije, odnosno temeljitog informiranja o Bibliji; ona nije samo produkt Crkvi naklonjenih političkih sustava; do nje se ne dolazi isključivim umnažanjem katehetskog gradiva. A naša razmišljanja još uvijek se nekako vrte u tom krugu. Čini nam se da će mladi biti korjenitiji kršćani time što ćemo za njih pripremiti adekvatniji, metodološki dotjeraniji priručnik, time što ćemo povećati broj vjeronaučnih sastanaka, time što ćemo upornije inzistirati na sakramentalnoj praksi. Ne negirajući ovo sve skupa ipak veliki postotak mladih sustavaju, žele ono što je izvan dotične ponude i čim dobiju priliku da posegnu za tim, bez velike grižnje savijesti, i bez velikog krznanja opredjeljuju se za to, isto kao i oni što su se na početku stoljeća, nakon 12 godina sustavne katehizacije, s ponosom nazivali „liberalcima“ što bi zapravo značilo ateistima.

Ista ili slična stvar se događa s onima koji se intenzivno indoktriniraju u posve drugom smjeru. Nije rijedak slučaj da mnoge vjeronaučne skupine obiluju elementima iz drugog „tabora“. Događa se naime, da kršćanske škole pripremaju aspirante za ateizam⁴⁰ kao što ateističke obiluju elementima koji će prigrliti bršćanstvo ili će ga u najmanju ruku simpatizirati.⁴¹

37 Iz govora Josipa Stadlera što ga je u njegovome ime pročitao vikar dr. Antun Jeglič prigodom otvaranja Petog katehetskog sastanka održanog u Sarajevu od 23–24. kolovoza 1897. godine. Usp. časopis „Kršćanska škola“ 1(1897)18,285.

38 HEFFLER F, „Prvi sastanak dalmatinskih kateheta u Splitu održan 4. rujna 1907. god.“ (Katehetska knjižnica VIII), Zagreb 1908., str. 34–35.

39 ISTI, nav. dj., str. 33.

40 Povijesna je činjenica da su iz katoličkih škola koje su vodile kleričke osobe, izlazili vođe političkih partija i nadahnutelji svjetonazora koji u mnogočemu isključuju kršćanski pristup životu.

41 U zadnje vrijeme sve se više čuje da neki vrlo obrazovani ljudi marksističko-ateističkog opredjeljenja prihvaćaju kršćanstvo kao alternativu dosadašnjem njihovom pogledu na svijet odnosno njihovu znanstvenom opredjeljenju.

Stvar izgleda paradoksalno ali se vrlo često pojavljuje kao činjenica.

Je li to razlog da škole trebaju mijenjati svoje nazivlje ili se moraju javno odreći svoga poslanja te priznati svoju neučinkovitost? Bilo bi pretjerano tvrditi da svi sudionici vjerskih skupina odlaze u po kršćanstvo neprihvatljive vode, ili da će svi aspiranti s ateističkom konotacijom postati vjernici. To nije nikada bilo, niti će biti. Problem je to što veliki dio postulanata uvida i s jedne i s druge strane da njihov izbor ili izbor njihovih roditelja odnosno staratelja pod vidom svjetonazora nije bio najsretniji. Otuda i veliki obostrani otpadi.

Pravdanju ovog problema u crkvenim krugovima želi se doskočiti na najrazličitije načine. Tako recimo da se govori o „ljudskim slabostima“, o „neshvaćanju vrednota“, o „prekrivenom neprijatelju“, o „izvišenosti ponude koja može biti prihvaćena samo od onih kojima je to dano“, itd.⁴² Otuda i određena potreba za elitizmom, za izdvajanjem, za zatvaranjem, za mesijanizmom što nužno dovodi opet do rascjepa unutar tijela Kristova. Pa tako postoje svjesni i manje svjesni, dobri i bolji, dosljedni i dosljedniji, odani i odaniji. Ovi prvi pripadaju obično kleru a posljednji „Božjem narodu“. S vremenom elitni element preuzima vodstvo, vlast a potom dolaze i privilegiji koji će se sve više širiti tako da će manje ostajati prostora za one koji nisu privilegirani. Posljednji će biti potiskivani, stavljeni u drugi plan. Zanimljivo je da oni nikada nisu osjetili potrebu da nasilno povrate oduzete im vrednote i prava. Naprotiv, pasivno su prihvaćali svoj status, s njim se poistovjećivali i činilo im se da nisu time puno gubili. Taj će mentalitet, dobrim dijelom ostati i do dana današnjega kod svih laika a kod naših srednjoškolaca i radničke omladine posebno.

MOGUĆNOST RJEŠENJA PROBLEMA

Bilo bi iluzorno zamišljati da je problem katehizacije srednjoškolske i radničke omladine rješiv bez ozbiljnog sagledavanja onoga što mu prethodi i onoga što bi trebalo slijediti iza njega. Kod vjeroučenika će se morati stvariti mentalitet da proces katehizacije nije i ne smije biti sveden samo i isključivo na *primanje poje-*

dinih sakramenata. To treba biti jasno već prvim polaznicima vjerske pouke koji ne dolaze na vjeronauk da se *samo* pripreme za prvu ispovijed, prvu pričest, krizmu i sl., nego će dolaziti zato da *stalno* rastu u svojoj vjeri, da ne prestano dozrijevaju u svom vjerničkom opredjeljenju, da svoj život znadnu i mognu čitati u svjetlu riječi Božje, da cjelokupno događanje oko njih i u njima samima bude znak opipljive prisutnosti Gospodnje, da žive katehizaciju kao proces što ih stalno prati ne pod vidom obveze, nego kao ponoć u kojoj će nalaziti i nadahnuće i rješenje *životnih* problema. Dakle katehetski čin ne smije biti nešto nametnuto izvana, obveza koju treba zadovoljiti, propis kojem se treba podvrći, proces koji ima svoj početak i svoj brzi kraj, nego ponuda prilagođena osobi, vremenu i okolnostima koja će biti prihvaćena jer će njena korist biti opipljiva, toliko evidentna da bi bilo nerazborito otkloniti je. Učiniti je takvom zasigurno je najteže i najviše što bi se trebalo i moralo, ali odreći se toga nastojanja znači kapitulirati pred evidentnim problemom. Rješenje ide u smjeru upošljavanja i mozga i srca, objedinjavanju svih postojećih snaga da se riječ Božja iznova otkrije kao nešto što čovjeka drži, što ga motivira, što ga oslobađa, čini sretnim i otvorenim prema svemu onome po čemu će biti više čovjek bez straha da će zbog toga trpjeti Božje veličanstvo.

Ovaj će se postupak odvijati na različitim razinama:

1) Na razini *Biskupske konferencije* moralo bi se što prije izraditi *plan i program* katehizacije za *sve uzraste* da se autoritetom vrhovne instancije dadne na znanje da tu ne može biti samovolje niti pripuštanja samoinicijativi u smislu održavanja ili neodržavanja vjeronauka za srednjoškolsku i radničku omladinu. Unutar tog plana, odnosno konkretnih programa trebalo bi tako razraditi katehetski proces da se izbjegne svako *ponavljanje* koje vodi u dosadu, s jedne strane, a s druge, predvidjeti *mjesto i ulo-*

⁴² Usp. manje-više sve naše prijeratne katekizme koji su primjenjivani bilo u školi bilo u sklopu župe, pa i poslije rata sve do današnjih dana.

gu svake životne dobi unutar Crkve na koju vjeroučenik ima pravo odnosno po svojoj dužnosti je treba zaposjesti. Pod tim vidom i sami biskupi, premda su po funkciji prvi odgojitelji u vjeri, trebat će poraditi na vlastitoj katehetsknoj informaciji kako bi bili i glavni promicatelji adekvatnih rješenja a ne čuvari dobro uhodanog, ali i ne uvijek i najprikladnijeg sadašnjeg trenutka.

2) Na razini *vjeroučitelja* moralo bi se puno toga pokrenuti. Prije svega pojačati *laički element* tamo gdje su skoro isključivi vjeroučitelji klerici i redovnici. Uvodeći pak laike kao osnovne i službene aktere katehizacije treba stvar dobro promisliti da se ne bi stvarale iluzorne nade i bespotrebna razočaranja. I jedni i drugi (klerici i laici) tokom svoga studija trebaju imati dovoljno prilike da se upoznaju i da se vježbaju u onome što će im kasnije biti glavna preokupacija. Zato neće biti dostatni pojedinačni predmeti kao zasebne cjeline, pojedini seminari, pojedine hospitalizacije. Njihovu cjelokupnu formaciju trebat će tako organizirati da ona bude neposredna priprema na pastoralni rad s ljudima što znači da će cjelokupno gradivo biti nuđeno pod prizmom katehetske primjenljivosti. Pod tim vidom, vjerujem da naša teološka formacija vapije za posuvremenjenjem. Svjedoci su tome mnoštvo studenata koji se jako teško snalaze u praksi pa koji put žale „za izgubljenim vremenom“. Ovdje nije dostatna paušalna procjena njihove muke. Treba ih ozbiljno shvatiti i pozabaviti se problemom koji je konkretan i evidentan.

3) Na razini *vjeroučenika* naše katehetsko razmišljanje mora računati s time da oni ne smiju biti samo naslovnici nego i akteri katehet-

skog procesa. Trebaju biti konzultirani pod vidom izbora programa, metoda, sadržaja, didaktičkih pomagala i sl. a njihova će dob biti okvir unutar kojeg se sve događa neobezvređujući želju za samostalnošću, kritičnošću, otklanjati monološki pristup katehetskom činu, stvarati prostor za kreativnost svojstvenu njihovoj životnoj dobi i na taj način svjedočiti da je evanđeoska ponuda moćnija od bilo koje ljudske krize.

4) Na razini *vjerničke zajednice* treba doći do te svijesti da pitanje katehiziranja mladih nije stvar delegiranja nekome određene funkcije, nego pitanje zajedničke odgovornosti. Ako ikad a onda je to danas postalo jasno da bez najtješnje suradnje između katehetske dvorane, obiteljskog doma i vjerničke zajednice nema cjelovita odgoja u vjeri. Što će reći, uz „službenog“ vjeroučitelja postoji roditelj, rodbina, članovi vjerničke zajednice. Ničija uloga ne smije biti podcjenjena. Sve su uistinu važne i potrebne za izgradnju cjelovite vjerničke osobnosti. To pak isključuje zatvaranje u geto vjerničkih događanja. Naprotiv upravo ovakav pristup nuđa sve katehetske institucije da izučavaju i našu društvenu i religioznu situaciju kako bi se pronašao način da se baš unutar nje živi kršćansko-svjedočanski i na taj način doprinosi, zbog samih mladih, određenim promjenama na bolje koje su neophodne i vapiju za inicijatorima.

Iz svega dosadašnjeg nameće se logičan zaključak: katehizacija srednjoškolske i radničke omladine te općenito mladih predpostavlja slojeviti pristup i multimodalitetno prosljede ako stvarno želi biti ono što se od nje očekuje. Krajnje je vrijeme da se ovaj zaključak učini konkretnim na svim razinama našeg pastoralnog djelovanja.